

VIDA DEŽELAK BARIČ

DELOVANJE IN RAZVOJ KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE V KAMNIŠKEM OKROŽJU MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Ilegalna Komunistična partija Slovenije je v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno načrtno vzpostavljala komunistične organizacije (celice) zlasti v industrijskih središčih, kar posredno izpričuje njeno takratno politično usmerjenost k delavstvu, med katerim je tudi pretežno iskala potencialne nove člane in simpatizerje. Tako so na Gorenjskem kot območja komunistične dejavnosti izstopali naslednji kraji: Jesenice, Kranj, Tržič in okolica Kamnika. Pokrajina je bila od konca leta 1940 dalje razdeljena na tri partijska okrožja (jeseniško, kranjsko in kamniško), katerih vodstva so bila sprva neposredna vezana na centralni komite KPS v Ljubljani. Po nemški okupaciji Gorenjske so z začrtano mejo med nemškim in italijanskim okupacijskim območjem postale zveze med gorenjskimi okrožji in osrednjim voilstvom otežene, zato so že v poletju 1941 ustanovili vmesni forum, to je pokrajinski komite (PK) KPS za Gorenjsko; njegov prvi sekretar je bil član CK KPS Stane Žagar, konec leta 1941 pa ga je nasledil član CK KPS Tone Dolinšek. PK KPS naj bi ob povezovalni vlogi učinkoviteje obvladoval položaj in usmerjal dejavnost partijskih organizacij v celotni pokrajini. Ob začetku vojne je na Gorenjskem delovalo okoli 42 celic in približno 260 članov KPS.¹

Med gorenjskimi okrožji je bilo v kamniškem okrožju najmanj komunistov, to okrožje pa je imelo tudi najkrajšo tradicijo, saj so ga dokončno oblikovali šele konec leta 1940, ko so ustanovili okrožni komite (OK) KPS Kamnik. Obsegalo je širše območje Kamnika in Domžal. V začetku leta 1941 je imelo 8 tovarniških in krajevnih celic (v Bonačevi tovarni na Količevem, Remčevi tovarni v Duplici, tovarni Titan v Kamniku, tovarni Induplati Jarše, terenske pa v Kamniku, Dobu-Prevojah, Radomljah in Trzinu) z okoli 50 člani in 15 kandidati. Okrožni sekretar je bil Tone Šturm, člani komiteja pa Alojz Bergant, Mirko Černe, Stane Grilanc, Franc Poznik, Roman Potočnik, Janez Pregelj in Stane Žerovnik.

Ker so v pripravi na oboroženo vstajo na sestanku vojnega komiteja (imenovan tudi kot vojno-revolucionarni komite) za kamniško okrožje 25. julija 1941 določili, da postane Šturm politični komisar Kamniškega bataljona, je mesto sekretarja prevzel Potočnik. Ob preosnovanju bataljona 17. avgusta je bil za političnega komisarja imenovan Potočnik, zato je Šturm ponovno prevzel mesto okrožnega sekretarja. Toda OK KPS Kamnik je še isti mesec prenehal z delom, ker so se njegovi člani vključili v partizanske enote; tja pa je odšla tudi večina ostalih članov KPS. Za politično delo v kamniškem okrožju je bil sicer odgovoren tudi član PK KPS za Gorenjsko Tomo Brejc, ki je hkrati odgovarjal še za kranjsko okrožje, vendar za razliko od drugih dveh okrožij v kamniškem okrožju po odhodu komunistov v partizanske enote niso ustanavljali novih celic, ki bi komunistični partiji zagotovile kontinuiteto delovanja na terenu.² Kamniško ob-

1 Vida Deželak-Barič, Organizacijski razvoj Komunistične partije Slovenije na Gorenjskem od pomladi 1941 do jeseni 1943, Prispevki za novejšo zgodovino 1986, št. 1–2, str. 66, 67, 70.

2 Miroslav Stiplovšek, Razmah delavskega gibanja na domžalskem območju v drugi polovici tridesetih let in krepitev vloge partije v njem, Zbornik občine Domžale, Domžale 1979, str. 139, 140, 144, 146; Miroslav Stiplovšek, Delavsko gibanje na domžalskem in kamniškem območju v letih 1934–1941, Mengeški

močje, ki je poleti 1941 postalo eno izmed najbolj izrazitih vstajniških območij na Slovenskem, je tako ostalo brez terenske organizacije. Sicer pa velja za celotno Gorenjsko, da so največjo zarezo za tamkajšnje partijske organizacije v letu 1941 predstavljali prav odhodi komunistov v partizanske enote, ne pa tudi množične aretacije, kar je bilo značilno za Štajersko. V gorenjske partizanske enote se je v tem letu vključilo kar 176 članov KPS, 19 kandidatov ter 64 članov SKOJ od skupno 1100 prvborcev.³

Do vdora gestapa v odporniško organizacijo in množičnih aretacij pripadnikov KPS, Osvobodilne fronte in komunistične mladine (SKOJ) je na Gorenjskem prišlo pozimi 1941–1942. Aretacije so v dobrih dveh mesecih zajele prek 300 oseb, med njimi številne komuniste, ki so bili nato ustreljeni ali poslani v taborišča. Vendar omenjeni vdor kamniškega okrožja zaradi že zelo omejenega političnega delovanja v tem obdobju neposredno v glavnem ni prizadel. Imel pa je vdor posreden učinek tudi na kamniško okrožje, saj zaradi kriznih razmer, ki so nastopile na Gorenjskem s tem vdorom, okrožje ni moglo pričakovati izrazitejše kadrovske in druge pomoči s strani pokrajinskega vodstva.⁴

Vdor je namreč imel daljnosežne posledice in leto 1942 je bilo za odporniško gibanje na Gorenjskem najtežje. Partijske in frontne organizacije so bile večinoma razbite, partizanske enote pa v krizi zaradi daljše okupatorjeve ofenzivnosti po boju v Dražgošah in v poletnih mesecih. Položaj je postal za partijo kritičen še zlasti zato, ker niso bile razbite samo osnovne organizacije, temveč tudi partijski forumi; izgube je utrpel tudi PK KPS. Partija je večino leta 1942 z velikimi težavami ohranjala najosnovnejše postojanke, ob tem pa so bile za daljša obdobja prekinjene še medsebojne zveze. Iz poročila pokrajinskega sekretarja Lojzeta Kebeta sredi julija 1942 je razvidno, da PK KPS že dalj časa ni imel nobenih zvez z nekaterimi območji, med drugim tudi ne s kamniškim okrožjem in da so šele takrat začeli vzpostavljati ponovne stike s članstvom na terenu. V tistem trenutku je PK KPS registriral na terenu le 25 članov in 5 kandidatov. Nekoliko ugodnejši je bil položaj v partizanskih enotah (Gorenjski in Kokrški odred ter Poljanski bataljon), kjer je bilo 62 članov in 9 kandidatov, kljub temu, da je precej članov v prvi polovici leta padlo.⁵

Kamniško okrožje je bilo v letu 1942, kar zadeva partijsko delovanje, najbolj na obrobju dogajanja. Januarja 1942 je v okrožje prišel iz jeseniškega okrožja Ignac Strlekar-Jože kot okrožni sekretar, komiteja pa niso ustanovili. Delal je sam in tudi pomoči Kamniškega bataljona postavljali zaupnike in odbore OF, postopoma pa tudi partijsko organizacijo, ki naj bi konec leta 1942 štela 15 članov; v vsej pokrajini jih je takrat bilo na terenu okoli 70, v vojski pa 50. Po težki izgubi bataljona na Kostanjski planini 24. decembra 1942 je Strlekar odšel na litijsko območje in okrožje je začasno ostalo celo brez sekretarja.⁶

Okupatorjeva represija je bila v letu 1942 gotovo glavni dejavnik, ki je najprej dobera razbil gorenjsko partijsko organizacijo in nato zaviral proces njene obnove. Ob tem ne gre prezreti kritične ocene, ki jo je decembra 1942 v imenu PK KPS podal Maks Kr-

zbornik II, I. snopič, Mengeš 1970, str. 51; Miroslav Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, Mengeški zbornik II, I. snopič, str. 77, 83, 87; Miro Stiplovšek, Dva vzpona v razvoju revolucionarnega gibanja na Kamniškem med vojnoma, Kamnik 1229–1979 (Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta), 1985, str. 132.

3 Ivan Križnar, Socialna in politična pripadnost partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1966, št. 1–2, str. 319–326.

4 Ivan Jan, Kokrški odred I, Ljubljana 1980, str. 160–179.

5 Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji (dalje: DLRS ...), knjiga 2, Ljubljana 1964, dok. 120.

6 Miroslav Stiplovšek, Kamniško okrožje v NOB, Domžale 1975, str. 41, 45; Jesen 1942: Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, Ljubljana 1963, dok. 209.

melj, v kateri je del krivde za nastale razmere pripisal tudi sami partiji, vključno s pokrajinskim vodstvom. Partija je po njegovi oceni v preteklosti s favoriziranjem kadrov iz lastnih vrst pristopila k organiziranju OF na Gorenjskem sektaško. S tem se je medskupinsko zaupanje zmanjševalo, trpela je organizacija OF, razpoloženje med prebivalstvom je upadalo in ni bilo pravega dotoka novincev v partizanske enote. Krmelj je ugotavljal, da so najbolj kritično obdobje na terenu preživel le tisti komunisti, ki še pred tem niso bili posebno aktivni in ki so se ob stopnjevanem pritisku nato popolnoma pasivizirali.⁷

V premagovanje kriznih razmer v gorenjskem odporništvu in še posebej v komunistični partiji je proti koncu leta 1942 intenzivno posegel CK KPS. Tja je napotil nekaj preizkušenih komunistov, po velikih izgubah v vrta h vodilnega kadra oblikoval novo pokrajinsko vodstvo, ki naj bi ustvarilo splošne pogoje za ponoven razmah gibanja, konec novembra 1942 pa je Gorenjsko obiskal celo Boris Kidrič in osebno posredoval navodila oziroma zahteve o pospešenem ustanavljanju organizacij KPS in OF ter o pospeševanju mobilizacije v partizanske enote in stopnjevanju njihove bojne aktivnosti.⁸

CK KPS je ocenjeval, da navedenih nalog ne bo mogoče zadovoljivo izpolnjevati, dokler ne bo vzpostavljen vsaj osnovni organizacijski skelet partije. V tem smislu je Edvard Kardelj že 14. oktobra 1942 naročal Kebetu, da je nujno na terenu pričeti s postavljanjem partijskih poverjenikov iz vrst domačinov, če že ni mogoče vzpostaviti celotnih okrožnih in rajonskih komitejev in na ta način ustvariti "vsaj najosnovnejši zarodek partijske organizacije na celem terenu, četudi bodo ti ljudje v začetku bolj pasivni". Menil je, da bodo kljub silno neugodnim razmeram na ta način lahko v kratkem času postavili najosnovnejša partijska jedra, ki jih bodo potem postopno širili. Kardelj je rešitev organizacijskega vprašanja partije postavljaj pred gorenjsko partijsko vodstvo kot ključni moment v utrjevanju in širjenju osvobodilnega boja; tega ne bo mogoče doseči, če v njem ne bo uresničena vodilna vloga partije, partija pa vodilne vloge ne bo mogla imeti, če bo njena organizacijska struktura šibka. To trditev je podkrepil s konkretnimi razmerami na Gorenjskem takole: "Saj vam gotovo ni treba razlagati, da je osnovni vzrok velikih težkoč, ki jih imate s partizanskim gibanjem prav v tem, ker nimamo na Gorenjskem dovolj močne partijske organizacije na terenu, ki bi mogla organizirati pomoč ljudstva na terenu za naše partizanske čete. Saj je razumljivo: Partija je avantgarda, od nje vse zavisi. Če ni Partije, tedaj mora vse iti slabo." Partija bo torej tista, ki bo in mora rešiti vprašanje partizanstva in OF na Gorenjskem s lastnim organizacijsko-političnim delom. Kardelj je nujnost načrtnega in pospešenega reševanja organizacijskega vprašanja utemeljeval tudi s slovenskimi in širšimi vojno-političnimi razmerami ter perspektivo njihovega razvoja. Ocenjeval je, da se dogodki že v tolikšni meri približujejo razpletu (Hitler naj bi doživel poraz že v prihajajoči zimi, vprašanje druge fronte je postajalo predvsem politično vprašanje), ko je treba tudi zaradi notranjih nasprotnikov okrepiti partijo. Prepričan je bil, da bodo le-ti v za njih primernem trenutku zlahka našli svoje zaupnike v sleherni slovenski vasi, zato mora partija že prej ustvariti in utrditi lastne postojanke, da bo takrat zmogla "hitro zajeti ljudski revolucionarni val, ki bo zapljuskal."⁹

Leto 1943 je potekalo v znamenju predstavljenih Kardeljjevih navodil in podobnih navodil, ki jih je Kidrič poslal gorenjskemu vodstvu 1. decembra 1942. Kidričeva navodila so med drugim pomembna, ker je v njih jasno, čeprav na kratko, opredelil kriterij, ki ga je potrebno upoštevati pri sprejemanju novih članov. Njegovo bistvo je zajeto v naročilu, da je potrebno "odpreti vrata [v partijo] dobrim partizanskim borcem in akti-

7 DLRS, knjiga 4, Ljubljana 1968, dok. 177.

8 DLRS, knjiga 4, dok. 178.

9 DLRS, knjiga 3, Ljubljana 1966, dok. 148.

vistom OF". Kriterij je bil široko opredeljen in je kot tak postopoma omogočil širše sprejeme v partijo ter prebjal dotedanjo ozkost. Predvsem pa je naročal: "Zajeti v OF prav vse, kar čuti slovensko", se izogibati slehernemu sektaštvu in "zoževanju OF na nekako partijsko pomožno organizacijo", navezati stike in pritegniti v OF predstavnike najrazličnejših bivših organizacij in skupin na Gorenjskem, kar je bilo v skladu s politično širino, ki jo je osrednje vodstvo začasno uveljavljavljalo po krizni situaciji, ki je nastopila s široko okupatorjevo ofenzivnostjo poleti 1942.¹⁰

Širitev partijske organizacije so na eni strani omogočile ugodnejše splošne razmere na Gorenjskem od začetka leta 1943 dalje, za katere je bil značilen ponovni razmah partizanske bojne dejavnosti, uspešna partizanska mobilizacija, popuščanje okupatorjeve represije in s tem povezane večje pripravljenosti prebivalstva za vključevanje v osvobodilno gibanje oziroma povezovanje v OF in množične organizacije, s čimer je partija dobila široko in preverljivo osnovo pri iskanju novih članov za lastno organizacijo. Na notranjem partijskem planu je bilo pomembno dokončno rešeno vprašanje pokrajinskega komiteja, njegovo postopno uvajanje rednejših zvez in kontrole predvsem okrožnih komitejev, ustanavljanje tehnik in s tem zagotavljanje literature za partijske in širše potrebe, nadaljnje pritegovanje političnih delavcev iz vrst partizanskih borcev itd.

Politiko "širše odprtih vrat" pri sprejemanju v partijo so na Gorenjskem lahko začeli uresničevati predvsem od sredine leta 1943, ko je bilo v glavnem rešeno vprašanje osnovnega partijskega kadra in ko je že bila organizirana dokaj gosta meraža organizacij OF. Od takrat naprej je PK KPS za Gorenjsko pogosto pošiljal partijskim organizacijam in aktivistom navodila, v katerih je določal osnovne smernice za njihovo partijsko in širše politično delo, jim tako skušal olajšati delo, doseči načrtnost in disciplino v obstoječih organizacijah ter vzpodbujati množičnejše sprejeme v partijo. Med njimi je pomembna "Partijska šola za terenske delavce št. 1" z dne 1. julija 1943. V njej je PK KPS določil dolžnosti oziroma delovna področja političnih aktivistov (izgradnja OF in drugih organizacij, mobilizacija, intendantca, tehnika, zveze itd.), posebno skrb pa je namenil partijski organizaciji. Ker so bila navodila namenjena političnim delavcem na terenu, med katerimi je večina imela kratek partijski staž in skromne organizacijsko-politične izkušnje, je PK KPS v njih navedel nekaj najosnovnejših statutarnih načel (član partije je tisti, ki priznava njen program, ki je povezan v odgovarjajoči partijski organizaciji in ki partijo materialno podpira – predvsem v obliki redne mesečne članarine, ki znaša 1% ali več mesečnega dohodka) in partijo opredelil kot "vsoto partijskih organizacij" (ne posameznikov!), zaradi česar je treba vse člane dosledno povezovati v celice in v doglednem času ustanoviti rajonske komiteje. Navodila so še naročala, da je v KPS nujno v večji meri pritegovati ženske, v organizaciji pa uveljaviti "enotno disciplino [brez katere] si Partije sploh ne moremo misliti".

PK KPS je izpostavil dve napaki v dotedanji praksi sprejemanja novih članov: ozkost pri sprejemanju ter zmotno mnenje, da se sme sprejemati v partijo le funkcionarje in člane narodnoosvobodilnih odborov (ti so bili gorenjska posebnost) oziroma organizacij OF. Glede prvega je zahteval: "sprejeti v Partijo prav vse kolikor toliko agilne člane organizacij OF, ki so vdani osvobodilni stvari slovenskega naroda in delavnega ljudstva. Kajti, kdor od teh v pogojih gestapovskega terorja sodeluje v OF, ta spada tudi v Partijo. Odslej naprej mora biti naše geslo: v vsako vas, v vsako ulico, v vsak tovarniški oddelek partijsko celico." Glede drugega pa je naročil: "V Partijo se lahko sprejme vse člane OF, to se pravi vse tiste, ki na kakršenkoli način sodelujejo in podpirajo OF." Smiselnost organizacijskih prizadevanj in smoter obstoja partijskih

¹⁰ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 4, Ljubljana 1958, dok. 112.

organizacij je opredelil takole: "Glavna funkcija partijskih organizacij je vodstvo, po-moč in kontrola (podčrtala avtorica) nad organizacijami OF in podrejenimi partijskimi organizacijami".¹¹

Široko opredeljen kriterij vsaj na načelni ravni ni prinašal posebnih omejitev pri sprejemanju novih članov. V svoji širini ni niti postavil jasne razmejitve med članstvom v KPS na eni ter pripadnostjo Osobodilni fronti na drugi strani. Prvi pogoj za pridobitev članstva je bilo kandidatovo aktivno delovanje v osvobodilnem boju, torej konkretno izkazana "vdanost osvobodilni stvari" slovenskega naroda. Ta pogoj je bil tudi kasneje v ospredju in najbolj poudarjan. Je pa res, da so gornja navodila ta pogoj povezovala tudi z "vdanostjo stvari delavnega ljudstva", kar kaže tudi na socialno-razredno komponento oziroma cilje.

Načrtnost prizadevanj za širjenje odporiške organizacije (vključno s KPS) na terenu se je najprej in učinkovito odrazil v konec leta 1942 ustanovljenem škofjeloškem okrožju, ki je v marsičem v nadaljnjem razvoju pridobivalo osrednje mesto, kar je bilo pogojeno tudi z dejstvom, da je tam od konca leta 1942 pa do konca vojne imel sedež PK KPS (leta 1944 preimenovan v oblastni komite) za Gorenjsko.¹² V ostalih okrožjih je proces obnavljanja partijskih organizacij potekal počasneje. Z največjimi težavami se je partijsko delo v prvi polovici leta 1943 spopadalo prav v kamniškem okrožju, kjer v začetku leta ni bilo niti okrožnega sekretarja. Zatem je februarja 1943 PK KPS sicer imenoval za okrožnega sekretarja Viktorja Stražišarja-Silvestra iz jeseniškega okrožja. Stražišar je okrožje razdelil na 4 rajone ter postavil že en rajonski komite (verjetno v rajonu Zasavje) in nekaj kandidatov. Toda nadaljnje delo je bilo s Stražišarjevo smrtjo 18. aprila 1943 ter aretacijami v tem mesecu zopet začasno prekinjeno ali vsaj precej prizadeto.¹³

Junija je nalogo začasnega sekretarja prevzel Franc Zupančič-Marjan. Zupančič je v Kamniškem bataljonu dobil 15 borcev za politično delo na terenu, organiziral zanje v juliju 14 dnevni politični tečaj in jih poslal na delo v pet rajonov, na katere je bilo takrat okrožje razdeljeno. Do začetka septembra so oblikovali OK KPS Kamnik v sestavi: sekretar Franc Zupančič, člani Ladislav Dobovšek – Stane Bregar (namestnik sekretarja in načelnik okrožne komisije VOS), France Kavčič-Veljko (okrožni sekretar SKOJ), Jože Kavčič-Jernač (sekretar rajona Kamnik) in Milan Janežič-Milan (sekretar Slovenske profitašistične ženske zveze). Decembra je PK KPS odpoklical Franceta Kavčiča in ga imenoval za sekretarja pokrajinskega poverjenišva SKOJ za Gorenjsko. V komite pa so nato vključili Janeza Jermana-Janeza, ki je v okrožju odgovarjal za agitacijo in propagando.¹⁴

Julija so okrožje razdelili na zasavski, domžalski, tuhinjski, kamniški in cerkljanski (komenski) rajon. Z zmanjševanjem večjih rajonov so avgusta ustanovili še mengeškega in v oktobru lukovškega. V njih so sproti postavljali rajonske sekretarje. V tem času so tudi natančno opredelili meje okrožja.¹⁵

Z obnovitvijo okrožnega vodstva je tudi v kamniškem okrožju hitro stekel proces številčne in organizacijske krepitve partije, ki jo je omogočala gosta mreža odborov OF

¹¹ DLRS, knjiga 8, Ljubljana 2001, dok. 5.

¹² Ivan Križnar: Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945, Škofja Loka 2003, str. 162–172, 197–212.

¹³ DLRS, knjiga 6, Ljubljana 1981, dok. 8, 82; DLRS, knjiga 8, Ljubljana 2001, dok. 25.

¹⁴ DLRS, knjiga 7, dok. 130; DLRS, knjiga 8, dok. 102; DLRS, knjiga 9, Ljubljana 2003, dok. 123; Arhiv Republike Slovenije, sign.: AS 1636, Oblastni komite KPS za Gorenjsko, šk. 663/I, Poročilo Franceta Petrovska 3. 12. 1943 PK KPS za Gorenjsko; Miroslav Stiplovšek, Kamniško okrožje v NOB, str. 45, 47; Miroslav Stiplovšek, Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, str. 109, 111.

¹⁵ DLRS, knjiga 9, dok. 30; AS 1636, šk. 660/II, Poročila OK KPS Kamnik 17. 8. 1943, 26. 8. 1943 in 10. 9. 1943 PK KPS za Gorenjsko; Miroslav Stiplovšek, Kamniško okrožje v NOB, str. 25.

in drugih organizacij. V začetku septembra je bilo na terenu že 83 članov in 12 kandidatov, ki pa v glavnem še niso bili povezani v celice. Rajonski komite KPS so do takrat ustanovili samo v domžalskem rajonu. Okrožni komite je izdal posebne direktive o organizacijskem utrjevanju partije in razpisal celo neke vrste tekmovanja med občini in rajoni na organizacijskem področju.¹⁶

V začetku oktobra je v okrožju bilo 121 ali 123 članov (od tega 14 žensk) in 18 kandidatov (od tega 4 ženske), ki so delovali v legali in 75 članov (od tega 3 ženske), ki so delovali v ilegali. O njihovi socialni pripadnosti je sekretar poročal, da so povečini "revnega stanu, iz vrst proletarcev in polproletarcev". Najbolje je bil organiziran domžalski rajon, na katerega je odpadlo več kot polovica članstva, ki je bilo v glavnem tudi povezano v celice, medtem ko v drugih rajonih le delno. Rajonski komiteji so bili v tem času v treh rajonih v fazi ustanavljanja, v treh pa še to ne.¹⁷

S precejšnjo težavo je potekalo vzpostavljanje organizacij npr. v menceškem rajonu, kjer je prebivalstvo sicer izražalo široko podporo OF, vendar so bili številni med njimi krščansko-socialistično usmerjeni. Ti so propagiranje za vstop v komunistično partijo ocenjevali kot snovanje še ene stranke, ki bo po njihovi sodbi povzročila nove narodne delitve in strankarska nasprotja, kakršna so obstajala že v preteklosti, zato so sprejeme v partijo odklanjali in želeli delovati le kot krščanski socialisti v okviru OF.¹⁸

Konec novembra 1943 je bilo v okrožju 251 članov (od tega 40 žensk) in 58 kandidatov (od tega 15 žensk). Vaških celic je bilo 52, po občinah so delovali občinski sekretarji, snovanje rajonskih komitejev pa je bilo v zaključni fazi. OK KPS si je prizadeval partijsko organizacijo politično in ideološko utrditi z uvajanjem rednih tedenskih sestankov, z ustanovitvijo okrožne partijske šole in tudi s kontrolo kadra, ker naj bi med občinskimi sekretarji odkril dva plavogardista.¹⁹ V zvezi z nasprotniki je decembra 1943 okrožni komite poročal, da se je izvršila "množična likvidacija glavnih beloplavogardističnih organizatorjev v okrožju".²⁰ Partija je bila šibka v tuhinjskem rajonu, kjer so šele pred kratkim pričeli z organizacijskim delom ter v menceškem rajonu, kjer sekretarju Frideriku Mavku-Roku ni uspelo pritegniti ljudi v partijo; po sodbi OK KPS Kamnik zato, ker je "sledil masam, namesto da bi mase sledile njemu", zato so ga razrešili s položaja sekretarja.²¹

Od konca leta 1942 je v kamniškem okrožju obstajalo tudi vprašanje pokrajinske pripadnosti oziroma pređenosti ali gorenjskemu ali štajerskemu pokrajinskemu vodstvu. S tem, ko je glavni štab vključil Kamniški bataljon v IV. (štajersko) operativno cono, dotlej pa je bil v sestavi I. (gorenjske) grupe odredov, se vojaška meja ni več ujemala s politično, kar je povzročalo določene zaplete. Po intervenciji štaba IV. operativne cone februarja 1943, naj se razčisti pripadnost kamniškega okrožja, je CK KPS okrožje podredil štajerskemu političnemu vodstvu. Tako je PK KPS za Gorenjsko prenehal skrbeti za to okrožje, štajerski PK KPS pa ga je več ali manj prepustil samemu sebi. Tudi v tem moramo iskati vzrok šibkejšega organizacijsko-političnega dela v okrožju v prvi polovici leta 1943. Sredi leta je na zahtevo terenskih delavcev PK KPS za

16 Arhiv Slovenije (dalje: AS ...) 1636, šk. 660/II, Poročili OK KPS Kamnik 10. 9. 1943 in 17. 9. 1943 PK KPS za Gorenjsko; AS 1705, Okrožje Kamnik, šk. 688/I, Okrožnica OK KPS Kamnik 22. 9. 1943 rajonskim in občinskim sekretarjem.

17 AS 1636, šk. 660/II, Poročilo OK KPS Kamnik 5. 10. 1943 PK KPS za Gorenjsko.

18 AS 1489, Oblastni komite KPS za Gorenjsko, Poročilo OK KPS Kamnik 6. 9. 1943 PK KPS za Gorenjsko, a. št. 2491.

19 AS 1705, šk. 688/I, Poročilo OK KPS Kamnik 30. 11. 1943 PK KPS za Gorenjsko.

20 AS 1705, šk. 688/I, Poročilo OK KPS Kamnik 14. 12. 1943 PK KPS za Gorenjsko.

21 AS 1705, šk. 688/I, Poročilo OK KPS Kamnik 6. 11. 1943 PK KPS za Gorenjsko.

Gorenjsko ponovno prevzel skrb za to okrožje in o tem obvestil CK KPS. Kot glavni argument je poleg pokrajinske pripadnosti okrožja upravičeno navajal obsežen teritorij, za katerega je odgovarjal PK KPS za Štajersko, ki je bil poleg tega še šibko organiziran, štajersko vodstvo pa se je v tem času spopadalo tudi s problemom pomanjkanja usposobljenih aktivistov. Ker je kamniško okrožje pričakovalo učinkovitejšo pomoč od gorenjskega PK KPS, je želelo priti pod njegovo pristojnost, kar se je potem zgodilo avgusta 1943. PK KPS za Gorenjsko pa je postopke štajerskega PK KPS tako v zvezi s kamniškim okrožjem kot tudi s Koroško označil za "imperialistične".²²

Partijska organizacija je na Gorenjskem v drugi polovici leta 1943 doživela silen razmah. Ocenjujemo, da je ob koncu tega leta štela okoli 1400 članov, okoli 500 kandidatov in približno 250 celic. Uspela je utrditi okrožna vodstva in vzpostaviti rajonska, ni pa še uspela utrditi osnovnih organizacij. Člani so bili ob koncu leta povsod povezani v celice, vendar bolj formalno kot dejansko. Kampanjskega sprejemanja v partijo nista mogli dohitevati niti organizacijsko utrjevanje niti raven idejnopoliitične usposobljenosti, še zlasti zato ne, ker so bili partijski organizatorji hkrati odgovorni za organiziranje drugih organizacij, kar jih je nujno odtegovalo od partijskega dela. Svoje so prispevale tudi šibke izkušnje mnogih organizatorjev.²³

Tako je npr. inštruktor PK KPS France Perovšek, ki se je decembra 1943 zadrževal v kamniškem okrožju, ugotavljal, da so partijsko delo v tem okrožju vzeli prepovršno, da ni bilo kontrole kdo in zakaj je bil sprejet v partijo in kako trdne so organizacije, da celic višji forumi niso kontrolirali, da je organizatorjem mnogokrat že sama ugotovitev števila članov in kandidatov prinesla občutek pravičnega delovanja in da svojega dela v OF niso pravilno razumeli, ker niso uveljavljali avantgardnega značaja partije v njej, čeprav so ga na verbalni ravni vedno poudarjali. Izrazil pa je prepričanje, da se bodo z ustanovitvijo okrožnega odbora OF (v tem času so jih ustanavljali v vseh gorenjskih okrožjih) razmere izboljšale in da se bo razbremenjen OK KPS lahko v večji meri posvetil partijski organizaciji, ker se mu ne bo treba več "baviti z vsem mogočim podrobnim delom".²⁴

Člani partije so začeli živeti predpisan način in oblike partijskega življenja v glavnem šele od začetka leta 1944 dalje. Utrjena organizacijska mreža osnovnih organizacij je omogočila uvajanje rednih organizacijskih in študijskih sestankov ter krepitev discipline. Zunanji izraz zaostrovanja discipline so bile kar številne izključitve iz partije v primeru nedelavnosti in neodzivanja na mobilizacijo. Krepila se je povezanost celic z rajonskimi (februarja 1944 so jih preimenovali v okrajne) komiteji in s tem kontrola njihovega dela. Kontrola in pomoč osnovnim organizacijam sta bili doseženi z dosledno uveljavljeno delitvijo dela med člani rajonskih komitejev, po kateri so na rednih tedenskih sestankih pripravljali načrte, katere celice bo posameznik na kontrolnih obhodih obiskal oziroma se udeležil njihovih sestankov. Na ta način se je stopnjevala aktivnost organizacij, uvajala politično-ideološka vzgoja in ohranjala se je kontrola nad vključevanjem novih članov tudi potem, ko so bile celice že bolj ali manj usposobljene za samostojno delovanje. Nove člane so sicer praviloma predlagale celice, toda sprejeme so potrjevali nadrejeni forumi. O ustreznosti novih članov so tja do poletja 1944 zelo pogosto razpravljali na sejah komitejev.

22 Zbornik NOV, del VI, knjiga 5., Ljubljana 1960, dok. 43; AS 1636: šk. 660/I, Pismo Viktorja Stoparja 7. 8. 1943 PK KPS za Gorenjsko; šk. 663/I, Pismo PK KPS za Gorenjsko 19. 8. 1943 Viktorju Stoparju; šk. 660/II, Pismo Franca Zupančiča 1. 9. 1943 PK KPS za Gorenjsko.

23 Vida Deželak-Barič: Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1999, str. 171.

24 AS 1636, šk. 663/I, Poročili Franceta Perovška 3. 12. 1943 in 8. 12. 1943 PK KPS za Gorenjsko.

V začetku leta 1944 so odpravili delitev rajonov na občine in uvedli ponekje t.i. sektorje. Število sektorjev je ponekje ostalo enako številu prejšnjih občin, drugje se je število zmanjšalo. Funkcija občinskega sekretarja je s tem odpadla in mnogi od njih so postali člani okrajnih komitejev, ki so postali številčno močni in so običajno šteli 6–7 članov, izjemoma pa tudi prek 10. Medtem ko je bilo v letu 1943 med člani rajonskih komitejev precej legalcev, so v letu 1944 postopoma začeli prevladati ilegalci. Številčna okrepitev okrajnih komitejev ter prehod njihovih članov v ilegalno, s čimer so se v celoti posvetili partijskemu delu, sta nedvomno bistveno prispevala k utrjevanju osnovnih organizacij.

Sistem nenehne kontrole in neposrednega usmerjanja dela se je razumljivo enako uveljavil na višji ravni. Posamezni člani pokrajinskega (oblastnega) komiteja so bili takorekoč neprestano na terenu, se udeleževali sej okrožnih komitejev, posredovali usmeritve za delovanje partije, oblikovali kadrovske politike itd. Glede slednje se je vedno bolj uveljavljalo načelo, da je člana določenega foruma direktno imenoval nadrejeni forum, vsekakor pa je dotični forum ob eventualnih spremembah moral poslati predlog v predhodno potrditveni nadrejenemu forumu. Občutljivost glede kadrovanja je bila razumljivo poleg pokrajinske ravni prisotna še zlasti na okrožni ravni, medtem ko je na okrajni vendarle vladala večja avtonomija, čeprav tudi tu obstoje številni primeri, ko so okrožni komiteji neposredno postavili celotne sestave okrajnih komitejev.

V tem obdobju je na posameznih območjih Gorenjske opazna nadaljnja številčna rast partijskega članstva, ustanavljali so tudi nove celice, vendar je bil razvoj v primerjavi z drugo polovico leta 1943 že nekoliko upočasnen. Sprejemi so bili še vedno precej množični, vendar se to ni ustrezno odražalo v moči partijske organizacije na terenu, ker je istočasno potekala mobilizacija partijskega članstva v partizanske enote. V organizacijskem pogledu sta bili glavni nalogi partije dopolnjevanje že obstoječe mreže z ustanavljanjem celic v krajih, kjer jih do takrat še ni bilo, in izpopolnjevanje obstoječih celic zaradi izpada njihovih članov. Značilno za to obdobje je načrtno ustanavljanje ilegalnih celic po raznih organizacijah, ustanovah in službah, v katerih partijci do konca leta 1943 v glavnem niso bili povezani v celice.

Januarja 1944 je PK KPS za Gorenjsko ponovno izdal različna navodila o vsebini in obliki vodenja partijskih sestankov ter načinu poročanja o delu partijskih celic in komitejev.²⁵ Ob tem je pomembna primerjava navodil za delo v partijskih celicah, katera so izšla 1. januarja 1944 (št. 3), s tistimi, katera so izšla 1. decembra 1943 (št. 2). V njih je pri vprašanju sprejemanja novih članov in kandidatov opazen določen zasuk v smeri zoževanja meril pri nadaljnjih sprejemih oziroma povečano poudarjanje razredno-socialne pripadnosti. Medtem ko so decembrska navodila še naročala, da "vsak funkcionar in sodelavec OF na področju partijske celice, ki je vdan osvobodilni stvari slovenskega naroda in delovnega ljudstva, ki je delaven, samoinicijativen in discipliniran – lahko in mora postati član partijske celice", so januarska že določala, da je nove člane potrebno pritegovati "predvsem iz vrst mladine (ZKM), žena (SPŽZ) ter proletarijata in polproletarijata mesta in vasi".²⁶

Istočasno je PK KPS za Gorenjsko izdal še drugo številko "Partijske šole" v obliki brošure. V njej je kot najpomembnejše naloge partijskih organizacij navedel neprestano

25 AS 1636, šk. 663/I: "Začasno navodilo za delo okrožnih komitetov Partije št. 3" z dne 1. 1. 1944; "Začasno navodilo za delo rajonskih komitetov Partije št. 3" z dne 1. 1. 1944; "Začasno navodilo za delo partijskih celic na terenu št. 3" z dne 1. 1. 1944; "Vprašanja – direktive rajonskim komitetom Partije na Gorenjskem št. 3" z dne 1. 1. 1944; "Vprašanja – direktive okrožnim komitetom Partije na Gorenjskem št. 3" z dne 1. 1. 1944; "Vprašanja – direktive vsem celicam Partije na Gorenjskem št. 3" z dne 1. 1. 1944.

26 AS 1636, šk. 663/I: "Začasno navodilo za delo v partijskih celicah na terenu št. 2" z dne 1. 12. 1943; "Začasno navodilo za delo partijskih celic na terenu št. 3" z dne 1. 1. 1944.

izvajanje partizanske mobilizacije in sabotažnih akcij, širitev oblik agitacije in propagande ter uničevanje gestapovskih funkcionarjev in agentov. Posebno pozornost je namenil vprašanju kadrov in napovedal prevetritev ("čistko") vseh partijskih in drugih organizacij ter zvez. Od partijskih celic in aktivov komunistične mladine je zahteval izključitev vseh tistih, ki so osumljeni, da vzdržujejo zveze z gestapom in "njegovo belo-plavo gardo", ob tem pa je treba paziti, da ne bodo iz partije izključevali vdanih, četudi trenutno ne posebno aktivnih posameznikov (te je potrebno prevzgojiti), v njej pa puščali razne agente, ki bodo samo ustvarjali videz aktivnosti. Tudi iz okrožnih in rajonskih komitejev je treba izključiti vse sumljive člane in komiteje prenoviti z "borbenimi elementi, predvsem iz vrst proletarijata in polproletarijata mesta in vasi", med katerimi naj bo čimveč žensk in mladine. V rajonskih in okrožnih odborih OF ter množičnih organizacij lahko ostanejo samo tisti nekomunisti, ki "iskreno priznavajo vodilno vlogo Partije v OF". Zaradi nenehnega spremljanja kadrov je treba v okrožnih komitejih postaviti kadrovice.

O sprejemanju novih članov je "Partijska šola št. 2" zapisala, da sodijo v partijo "vsi predani in priljubljeni, vsi količkaj borbeni in disciplinirani člani OF" in naštela nekaj kategorij, v katerih jih je treba iskati. Najpomembnejša je komunistična mladina, katera mora čimprej in množično preiti v partijo, druga so organizacije SPŽZ, tretja odbori OF in drugih organizacij ter ljudje, ki preko teh odborov pomagajo OF, četrta proletarijat in polproletariat (delavci, vajenci, pomočniki, dninarji, hlapci, dekle, služkinje, bajtarji, mali kmetje, siromašni obrtniki, siromašni intelektualci – "pa tudi seveda borbeni elementi iz drugih slojev, zlasti srednjih kmetov") in še iz vrst žrtev okupatorjevega nasilja ter sorodnikov članov partije. Določala je še, da se člani ZKM sprejmejo v partijo brez kandidature, ker se kot taki že smatrajo za kandidate partije, kandidatura pa se lahko ukine tudi pri tistih, ki so se v okviru OF "dobro izkazali".²⁷

V skladu s partijskim aksiomom, da je delavski razred najnaprednejši razred, si je partijsko vodstvo prizadevalo okrepiti partijsko organizacijo še zlasti v tovarnah. V okrožnici iz aprila 1944 je ugotavljalo, da je partijska organizacija po tovarnah in obratih skrajno šibka ali je sploh ni in da nad njo ni bilo prave kontrole. Okrožnica je zahtevala, da partijske organizacije "enkrat za vselej obračunajo s pasivnostjo in oportunistom v industrijskih centrih Gorenjske" ter množično zajamejo delavce v organizacije Delavske enotnosti.²⁸ Okrepitev partije med industrijskim delavstvom naj bi dosegli tudi s tem, da so za dela v večjih tovarnah (železarna na Savi in Javorniku v jeseniškem okrožju, Jugočeška, Jugobruna, Intex, Semperit v kranjskem okrožju, Titan v kamniškem okrožju) poleg okrajnih izrecno zadolžili še okrožne komiteje ter zahtevali dosledno uveljavljanje načela, da morajo biti delavci povezani na mestu zaposlitve in ne v kraju bivanja.²⁹ Kljub poudarjeni vlogi proletariata moramo ugotoviti, da so partijske organizacije v industrijskih središčih ves čas ostale šibke.

V dneh od 13. do 15. maja 1944 so na Jelovici sklicali širše pokrajinsko posvetovanje političnih delavcev oziroma zbor aktivistov OF, konferenco Delavske enotnosti in partijsko konferenco. V zaključnih pripravah nanj je sodelovala članica CK KPS Lidija Šentjunc, ki je prišla s Primorske 5. maja 1944.³⁰

Vsebinsko in potek posvetovanja so dokončno določili na seji oblastnega komiteja 7.

27 AS 1887, tisk NOB, Partijska šola št. 2, januar 1944, sig. 717.

28 AS 1636, šk. 662/I, Okrožnica oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko 5. 4. 1944 okrajnim komitejem KPS na Gorenjskem.

29 AS 1636, šk. 662/I, Poročilo Ob K KPS za Gorenjsko 26. 3. 1944 CK KPS.

30 Bogdan Osolnik, Posvetovanje gorenjskih aktivistov OF na Jelovici 13.–15. maja 1944, Domžale 1984, str. 15–50.

maja in predvideli tudi sestavo pokrajinskega odbora OF ter pokrajinskega odbora DE, ki so ju na posvetu nameravali izvoliti. Tako omenjena seja oblastnega komiteja kot partijska konferenca sta potekali pod vtisom okrožnice, ki jo je pred tem izdal CK KPS.³¹ Okrožnica je precej posplošeno obravnavala le napake in pomanjkljivosti v dotedanjem delu partijskih organizacij (da je partija marsikje prenehala delovati kot gibalno narodnoosvobodilnega gibanja, pojavi sektaštva, oportunitizma, birokratizma, popuščanje reakciji in omahljivcem itd.), nakazala ukrepe za njihovo odpravljanje, kot glavno nalogo pa določila splošno mobilizacijo za vojsko.

Okrožnico je na seji Ob K KPS razložila Šentjurčeva in med drugim poudarila, da je potrebno "uresničiti avantgardno vlogo Partije, ki mora vse delo v Osvobodilni fronti spretno razdeliti na sektorje in voditi vse ostale organizacije", celotnemu delu pa dati značaj gradnje oblasti. Zatem so ugotovili, da je partija tudi na Gorenjskem izgubila pravo vodstvo ostalih organizacij zaradi odrezanosti od le-teh, stroge delitve dela v posameznih partijskih forumih in zaradi tesne navezanosti množičnih organizacij na njihova lastna vodstva, ne pa na partijska in frontna. Vse to naj bi ogrožalo enotnost narodnoosvobodilnega gibanja. Birokratizem se je izražal v birokratskem izvrševanju direktiv s pomočjo okrožnic in birokratski kompliciranosti dela, kar vse naj bi izviralo iz neizgrajenosti kadrov. Stiki političnih delavcev s prebivalstvom so bili množični, vendar pogosto oportunistični. Za nadaljnji odnos partijskih komitejev do frontnih odborov je bil zelo pomemben sklep o razrešitvi dotedanjih okrajnih in okrožnih sekretarjev OF. Njihova mesta so prevzeli sekretarji vzporednih partijskih komitejev. Ta sklep, katerega so utemeljevali s potrebo zagotavljanja enotnosti osvobodilnega gibanja, je glede na že tako in tako pretežno partijsko sestavo okrajnih in okrožnih odborov OF bistveno okrnil ali kar odpravil še zadnje prvine demokratične sestave odborov OF na teh ravneh.³²

Partijska konferenca je pred partijske organizacije postavila predvsem naslednje naloge: notranje utrjevanje partije, uvajanje širine političnega dela in uveljavljanje prožnejših metod dela. Sicer pa je v stilu nekoliko pretirane samokritike sprejela oceno o pomanjkanju pravega partijskega življenja, o neizpolnjevanju avantgardne vloge partije, o nediscipliniranosti, oportunitizmu in sektaštvu gorenjske partijske organizacije.³³ Po pokrajinskem posvetu so junija 1944 organizirali še okrožne ob udeležbi posameznih članov oblastnega komiteja. V kamniškem okrožju so to npr. storili 7. in 8. junija 1944.³⁴

V letu 1944 je partijska organizacija med gorenjskimi okrožji dosegala največji razmah prav v kamniškem okrožju. V začetku leta pa so se v njem še čutile posledice množičnih aretacij in streljanj na prehodu v leto 1944, predvsem v kamniškem in tuhinjskem rajonu. V mengeškem rajonu je še nadalje obstajalo močno nerazpoloženje do partije.³⁵

Partijsko organizacijo, ki je na začetku leta 1944 štela 250 članov in 55 celic,³⁶ je

31 AS 1487, Centralni komite KPS, "Okrožnica partijskim organizacijam" z dne 24. 4. 1944, a. e. 218.

32 AS 1636, šk. 662/I, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 7. 5. 1944.

33 AS 1636, šk. 662/I, Poročilo Ob K KPS za Gorenjsko 20. 5. 1944 CK KPS.

34 AS 1636, šk. 662/I: Poročilo Ob K KPS za Gorenjsko 31. 5. 1944 CK KPS; Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 31. 5. 1944. Miroslav Stiplovšek, Razvoj in delovanje organizacij OF v kamniškem okrožju spomladi 1944, Domžale 1984, str. 82.

35 ARS, d.e. 2, p.c., f. 688/I, Zapisnika sej OK KPS Kamnik 3. 1. 1944 in 9. 3. 1944.

36 Opozarjamo na netočen podatek, ki ga je CK KPS navedel v poročilu 12. maja 1944 centralnemu komiteju KPJ, po katerem naj bi partijska organizacija v začetku leta 1944 v kamniškem okrožju štela 500 članov (Izvori za istoriju SKJ, Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija 1941-1945, knjiga 17, dok. 76, Beograd 1986), pred tem pa je celo razpolagal s podatkom o 600 članih (AS 1487, šk. 1, Zapisnik seje CK KPS 27. 2. 1944).

delno razbila partizanska mobilizacija in se je njeno število v marcu zmanjšalo na okoli 200 članov. Rajonske komiteje so dokončno izpopolnili šele v tem času. Tudi v tem okrožju je od januarja do marca 1944 razmere kontroliral in urejeval France Perovšek. Pripombe je imel predvsem na delo okrožnega komiteja, ki naj bi se vedel vojvodsko in ni kontroliral dela partijskih celic.³⁷

Okrožno vodstvo so januarja 1944 sestavljali sekretar Franc Zupančič, člani Jože Kavčič, Milan Janežič, Ladislav Dobovšek in Ivan Jerman.³⁸ Nato je članstvo začasno prenehalo Dobovšku, ker so ga določili za pokrajinskega partijskega organizatorja v VOS-u. V maju so ga ponovno vključili kot načelnika okrožne izpostave odseka za notranje zadeve. Marca so za sekretarja imenovali Andreja Stegnarja-Silva, Zupančiča so poslali v partijsko šolo in kasneje na obveščevalni center IX. korpusa. Janežiča so premestili v kranjsko okrožje, Kavčič (od maja organizacijski sekretar) in Jerman sta še ostala člana. Na novo so vključili sekretarko SPŽZ Minko Peternel-Marto, sekretarja kamniškega okraja Ivana Martinčiča-Vanjo in Leopolda Strgarja-Jurija.³⁹

K reorganizaciji OK KPS Kamnik je poleg Perovškovih ugotovitev gotovo pripredalo tudi pismo člana CK KPS Viktorja Stoparja iz konca januarja 1944 gorenjskemu pokrajinskemu komiteju, v katerem je razmere v kamniškem okrožju označil kot nezdrave. Okrožno vodstvo naj bi v svojih poročilih razmere v okrožju olepševalo, motila ga je sorodstvena povezava med sekretarjem in članom OK KPS ter sekretarjem OK SKOJ, nezadovoljen pa je bil predvsem s socialno in izobrazbeno strukturo članov OK KPS. Ugotavljal je, da so v OK KPS trije srednješolci ter en študent in poudaril: "Mi v svoji borbi težimo, da postavimo na odločilna mesta trdne, odločne, zaupanja vredne ljudi, po možnosti delavce in male kmete – v tem okrožju pa je sestav popolnoma neodgovarjajoč...". Zahteval je izmenjavo celotnega kadra, sicer da bo kot član CK KPS uporabil vso avtoriteto.⁴⁰

Ker so konec maja Jermana določili za namestnika političnega komisarja Gorenjskega odreda, Peternelova pa je ob povratku s partijskega tečaja julija 1944 padla, so sredi leta v komite vključili sekretarja OK SKOJ Mirana Keršmanca-Rada, Zinko Cerar-Zdenko, sekretarja tuhinjskega okraja Ivana Franka-Vlada, avgusta sekretarja kamniškega okraja Edvarda Peternela-Tinka in Janka Urbanca-Olgo. Julija je Stegnar odšel v pokrajinski odbor OF za Gorenjsko in v.d. sekretar je postal Martinčič. Ostali člani so tedaj odgovarjali za naslednja delovna področja: Peternel je bil organizacijski sekretar, Strgar je odgovarjal za Delavsko enotnost, Frank za agitacijo in propagando, Urbanc za vojsko, Keršmanc za SKOJ, Cerarjeva za žensko organizacijo in Dobovšek za notranje zadeve do ustanovitve OZN-e, v kateri je poslej tudi sam delal. Zatem je članstvo prenehalo tudi Urbancu, ki je odšel na komando gorenjskega vojnega področja.⁴¹

Partijska organizacija se je vidno okrepila spomladi in poleti 1944. Ugodne razmere sta ustvarili navzočnost Šlandrove brigade in popoln partizanski nadzor Moravske doline. Maja naj bi bilo v okrožju 64 legalnih celic s 316 člani (med njimi samo 63 žensk), v 3 tovarniških celicah je bilo 11 članov, v 13 ilegalnih celicah pa 50 članov

37 AS 1636, šk. 662/I, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 18. 3. 1944.

38 AS 1705, šk. 688/I, Zapisnik seje OK KPS Kamnik 3. 1. 1944.

39 AS 1636, šk. 662/I, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 18. 3. 1944. AS 1489, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 17. 5. 1944, a. št. 3942; AS 1487, Pismo Ob K KPS za Gorenjsko 20. 5. 1944 CK KPS, a. e. 1938.

40 AS 1636, šk. 663/I, Pismo Viktorja Stoparja 26. 1. 1944 PK KPS za Gorenjsko.

41 AS 1636: šk. 662/I, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 31. 5. 1944; šk. 662/Ia, Dopis Ob K KPS za Gorenjsko 2. 8. 1944 OK KPS Kamnik; AS 1705, šk. 688/I, Zapisnik seje OK KPS Kamnik 5. 7. 1944, z dne 30. 8. 1944 in z dne 26. 9. 1944.

(med njimi 2 ženski), skupno torej 377 članov. V 15 kandidatskih skupinah je bilo 69 kandidatov.⁴² Vprašanje je, če te številke resnično ustrezajo dejanskemu stanju, saj so v okrožju junija ugotavljali, da precej članov še vedno ni organizacijsko povezanih.⁴³

Junija je bilo v okrožju že 438 članov in 85 kandidatov KPS. V Okrajnih komitejih, ki so šteli 6–9 članov, je delalo 52 članov. Okrožni komitej je sporočal, da naj bi bila večina članov in kandidatov nesposobna za vojsko, torej jih niso upoštevali za mobilizacijo. V tem mesecu so celice imele 294 organizacijskih in 208 študijskih sestankov. Člani okrajnih komitejev so se udeležili 125 organizacijskih in 123 študijskih celičnih sestankov.⁴⁴ Vse to kaže na veliko partijsko dejavnost v perspektivi prevzema oblasti, ko bosta pomembna tako številčna moč kot pravilna ideološka usmerjenost članstva.

Najvišje število članstva je okrožje doseglo verjetno v juliju, ko je bilo v njem 491 članov. Spodnji pregled predstavlja razširjenost partijske organizacije po posameznih okrajih, med katerimi so po moči izstopali zasavski, domžalski in lukovski okraj, najšibkejša pa je bila v komendskem okraju.⁴⁵

Okraj	Število celic	število članov
Zasavje	19	121
Domžale	28	101
Lukovica	22	101
Tuhinj	8	36
Kamnik	12	70
Komenda	5	24
Mengeš	9	38
Skupno	103	491

V drugi polovici leta 1944 so se razmere v okrožju začele zaostrovati. Okupator je okreplil svoje postojanke in vzpostavljati so začeli domobranske. Kamniški okraj so prizadele številne aretacije, za komenskega je OK KPS 8. avgusta poročal, da je v zadnjih dveh mesecih padlo 26 političnih delavcev, zasavskega je prizadela avgustovska ofenziva. Posamezni okrajni aktivisti so zato želeli prenehati s političnim delom na terenu in oditi v vojsko ali pa so v delu popustili zaradi občutka bližajočega se konca vojne. Pogostejši so postajali primeri dezertacij in prehodov k domobrancem, cello iz vrst članov KPS. Prestope partijcev na domobransko stran si je OK KPS razlagal s pojavi osebnih nagibov partijskih organizatorjev pri sprejemanju novih članov, naprimer z osebnimi simpatijami in familiarnostjo, zaradi česar naj bi bili posamezni člani nepreverjeni. V glavnem nemoteno je delo potekalo v lukovškem, predvsem pa v tuhinjskem okraju, ki so ga kontrolirale partizanske enote.⁴⁶

Partijsko delo je jeseni 1944 potekalo med drugim v znamenju zahtev izvajanja množične mobilizacije v partizanske enote, kateri so bili zavezani tudi komunisti in združevanja okrajev. Oba ukrepa naj bi naredila konec silno razširjenemu birokratizmu, ki ga je ustvarjal tekom leta 1944 preobširno zasnovan aparat v raznih forumih in ustanovah, in zmanjšala število ilegalnega kadra na nujni minimum. Politično delo naj bi zopet v večji meri prešlo na legalne politične delavce, vsaj del ilegalcev pa naj bi se

42 AS 1489, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 17. 5. 1944, a. št. 3942.

43 AS 1705, šk. 688/I, Zapisnik sestanka okrožne celice Kamnik 13. 6. 1944.

44 AS 1705, šk. 688/I, Poročilo OK KPS Kamnik 31. 7. 1944 Ob K KPS za Gorenjsko.

45 AS 1705, šk. 688/I, Prikaz partijske organizacije in članarine v kamniškem okrožju za julij 1944.

46 AS 1705, šk. 688/I: Poročili OK KPS Kamnik 7. 7. 1944 in 16. 8. 1944 Ob K KPS za Gorenjsko; Poročilo OK KPS Kamnik 8. 8. 1944 CK KPS; Zapisnik seje OK KPS Kamnik z dne 26. 9. 1944.

povezal v obstoječe legalne celice in s tem izboljšal njihovo delo. Zmanjševanje števila ilegalcev je pred prihajajočo zimo, ko je bilo upravičeno pričakovati poslabšanje pogojev delovanja na terenu, bilo tudi v funkciji zaščite le-teh. Kjer je bilo mogoče, so opravljali strožjo kontrolo oziroma preglede organizacij, v partijskih forumih pa izpolnjevali karakteristike o članih.

Partijski forumi so bili v tem času precej zaposleni z volitvami organov oblasti, to je narodnoosvobodilnih odborov, ki so jih v kamniškem okrožju volili oktobra in novembra 1944. Skupno so izvolili 47 karajevnih NOO in toliko odposlancev za okrajne narodnoosvobodilne skupščine; število izvoljenih KNOO v kamniškem okrožju je bilo najvišje v vseh gorenjskih okrožjih.⁴⁷ V novembru so priredili tudi okrožno konferenco in izvolili okrožno plenum in tajništvo OF. Priredili so tudi posvet partijskih aktivistov, na katerem so v vzdušju priprav na prevzem oblasti predelovali okrožno CK KPS "O organizacijskih in kadrovskih vprašanjih naše Partije" in reševali konkretne probleme v zvezi z reorganizacijo in notranjo utrditvijo partije. Pokrajinsko partijsko vodstvo je konec novembra 1944 ugotavljalo, da je delo na utrjevanju organizacij OF in izgradnji oblasti povzročilo začasni zastoj v partijskem delu in da nad partijskimi organizacijami in članstvom zaradi mobilizacije, reorganizacije in aretacij nima pregleda.⁴⁸

V zadnjih mesecih vojne so postajali sprejemi v partijo precej redki. Vzrokov za to je bilo več. Neprestane kontrole, pohodi in ofenzive okupacijskih in domobranskih enot so na številnih območjih onemogočale vsakršno politično in s tem tudi partijsko delo. Številne dezertarje tako političnih delavcev kot partizanskih borcev in njihovi prestopi k nasprotniku so pogosto imele za posledico izdajstva in aretacije. Vse to je med dotedanje sodelavce osvobodilnega gibanja vnašalo veliko nezaupanja in straha pred političnimi delavci, odklanjati so pričeli organizirano delo v OF ter se tudi odkrito odvrnati od nje. Za sprejeme v KPS ni bilo nikakršnih možnosti. Ilegalci na kontroliranih območjih so vse več časa in energije trošili za urejanje skrivnih bivališč, katera so morali neprestano menjavati, se ukvarjati predvsem z lastnim preživetjem, mnogi pa so tudi padli. Zaradi nerednih ali prekinjenih zvez je delo partijskih celic prenehalo. Naslednji vzrok zmanjšane sprejemanja v partijo leži v mobilizaciji komunistov, zaradi česar je bila sestava organizacij delno razbita in prišlo je do določenega zastoja v njihovem delu. Tudi reorganizacija okrajev ni vplivala vzpodbudno, ker je v kadrovski sestavi novih okrajnih komitejev prišlo do precejšnje zarezne. Vanje so na novo vključili precej žensk s kratkim partijskim stažem, ki se v delu niso znašle. Oblastni komite je npr. 23. januarja 1945 sporočal, da je šibkost okrajnih komitejev eden večjih razlogov za zamiranje aktivnosti partijskih celic. Kontrola celic naj bi tudi pokazala, da je na terenu mnogo članov, ki so prišli v partijo "čisto slučajno", da je razumevanje partije in celičnega življenja temu ustrezno slabo, partija pa še daleč ne "motor" vsega ostalega dela.⁴⁹ Tudi neprestano poudarjanje nujnosti t.i. čiščenj partijskih organizacij in budnosti pri novih sprejemih je v partijskih organizacijah najbrž ustvarjalo pretirano previdnost. Tako je Ob K KPS sredi aprila moral ugotoviti, da je pri sprejemanju navzoča izredna ozkost, kot da je v veljavi načelo "zaprtih vrat" in sklenil okrečiti KPS predvsem s člani SKOJ-a.⁵⁰

V kamniškem okrožju se je organizirano delo vse bolj omejevalo na odročna območja, medtem ko so ravninske predele obvladovale okupatorjeve in domobranske

47 Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945, knjiga 3, Ljubljana 1991, str. 362–369.

48 AS 1487, Poročilo Ob K KPS za Gorenjsko 30. 11. 1944 CK KPS, a. e. 1953; Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945, knjiga 3, str. 350–377.

49 AS 1636, šk. 662/I, Poročilo Ob K KPS za Gorenjsko 23. 1. 1945 CK KPS.

50 AS 1489, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 13.–15. 4. 1945, a. e. 1978.

postojanke. V okrožnem vodstvu do konca leta 1944 ni prišlo do drugih sprememb kot do izmenjave sekretarja. Ker se je Ivan Martinčič septembra 1944 nahajal v partijski šoli in Ob K KPS ni bil povsem zadovoljen z njegovim delom, je v.d. sekretarja postal Edvard Peternel. Martinčič je po povratku krajši čas še opravljal funkcijo sekretarja, potem pa ponovno Peternel. Novembra 1944 so Martinčiča poslali v OZN-o na Primorsko.

Novembra so dotedanjih sedem okrajev združili v dva okraja. V domžalskega so vključili okraje Domžale, Lukovica, Zasavje in del Tuhinja, v kamniškega pa okraje Kamnik, Mengeš, Komenda in drugi del Tuhinja. Predvideli so ustanovitev mestnih komitejev v Kamniku in Domžalah.⁵¹

Jeseni 1944 so padli ali bili aretirani številni partijski delavci. V mengeškem okraju sta oktobra in novembra npr. padla drug za drugim dva sekretarja (Janez Burja-Mirko in Cene Štupar-Matevž) in poleg njiju še dva člana komiteja. Sekretarja kamniškega okraja pa so oktobra razrešili, ker naj bi zaviral mobilizacijo.⁵² Za kamniško okrožje je bilo značilno, da mobilizacije političnih delavcev niso izvedli tako dosledno kot v drugih okrožjih. Tudi člani partije so se mobilizaciji izogibali. Lukovski komite je npr. poročal, da so oktobra mobilizirali 34 partijcev, od katerih se jih je pozivom odzvalo samo 11, ostale so morali mobilizirati s patroljami.⁵³

Delo v okrožju so obremenjevala tudi osebna nesoglasja v okrožnem komiteju, katera so dosegla vrh ob volitvah okrožnega plenuma OF in njegovega izvršnega odbora. Vprašanje predsednika (Edvard Peternel ali Jože Kavčič) je del članov v ozračju določenega nerazpoloženja do Peternela želel rešiti na tajnih volitvah. V zadevo sta posegla tako Ob K KPS kot CK KPS in obsodila neenoten nastop OK KPS in z njim povezanim padcem avtoritete foruma. Zagovorniki tajnih volitev naj bi le-te izrabili za medsebojne obračune v OK KPS in kot taki vodili "organizirano zaroto". Jožeta Kavčiča in Ivana Franka so izključili iz partije, Miranu Keršmancu pa izrekli ukor. Vendar sklep o izrečenih kaznih zaradi pretrganih zvez ni prispel v okrožje. Frank je zanjo izvedel šele po koncu vojne in bil tako, formalno gledano, do konca vojne član okrožnega komiteja kot nečlan partije.⁵⁴

Število organizacij se je očitno precej zmanjšalo, vendar ni celovitih podatkov. V združenem kamniškem okraju je npr. v začetku decembra obstajalo 9 vaških celic, 2 na komandi mesta ter po ena v tehnikih, kurirski postaji in Narodni zaščiti. Štirih tovarniških, ki so v septembru in oktobru delovale v Kamniku, ne omenjajo več.⁵⁵

Za nadaljnje politično delo v okrožju je bila usodna nemška ofenziva decembra 1944 in januarja 1945. Dne 6. januarja 1945 je nemška enota odkrila v Rudniku pri Radomljah bunkerje z okrog 30 aktivisti, ki jih je okrožni sekretar poklical na posvet. Večina jih je v spopadu padla oziroma bila zajeta in ustreljena. Ta dan ali nekoliko pozneje so padli tudi štirje člani OK KPS: Edvard Peternel, Jože Kavčič, Leopold Strgar in Zinka Cerar. Padel je tudi sekretar domžalskega okraja Tone Hauptman-Kranjc,

51 AS 1489, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 16. 9. 1944, a. št. 3951; AS 1705, šk. 688/I, Zapisnik seje OK KPS Kamnik 9. 11. 1944.

52 AS 1705, šk. 688/I: Zapisnik seje OK KPS Kamnik z dne 15. 10. 1944; Poročilo OK KPS Kamnik 19. 11. 1944 Ob K KPS za Gorenjsko. Kamniški zbornik VII, Izbrani spisi udeležencev NOB v kamniškem okrožju, Ljubljana 1961, str. 234–236.

53 AS 1705, šk. 688/I, Poročilo Ok K KPS Lukovica 1. 11. 1944.

54 AS 1705, šk. 688/I, Zapisnik izredne seje OK KPS Kamnik 28. 11. 1944. AS 1489, Zapisnik seje Ob K KPS za Gorenjsko 29. 12. 1944, a. e. 1960; Dopis Ob K KPS za Gorenjsko 22. 5. 1945 OK KPS Maribor, a. št. 15459.

55 AS 1705, šk. 688/III: Poročilo Ok K KPS Kamnik 2. 10. 1944; Zapisnik seje Ok K KPS Kamnik 2. 12. 1944.

kasneje pa še kamniškega okraja Jože Kovič-Krim. Za nekaj časa je prenehalo vsako organizirano delo. Del aktivistov se je popolnoma osamil, okoli 100 pa naj bi se jih v zimskem času predalo oziroma so bili zajeti. Med njimi je bilo precej članov partije.⁵⁶

Od začetka leta 1945 je kamniško okrožje sodilo v pristojnost štajerskih pokrajinskih forumov. Da bi obnovili politično delo in razbite forume, je Ob K KPS za Štajersko februarja 1945 za začasnega sekretarja imenoval Ivana Franka in zatem marca 1945 v okrožje poslal za sekretarja Franca Polha-Izaka. Aprila so OK KPS obnovili. Sestavljali so ga sekretar Franc Polh, Ivan Frank, Miran Keršmanc, Dora Čepelnik in Nada Praprotnik. Obnovili so tudi oba okrajna komiteja. Skupno število legalnih in ilegalnih članov KPS je v drugi polovici aprila znašalo 36. Na terenu sta delali le dve celici, po ena pa na kurirski postaji in v tehnikih. Na terenu je bilo še nekaj članov, a partijski forumi z njimi niso imeli zvez.⁵⁷

Zaradi močne navzočnosti nemškega vojaštva organizacij na terenu ni bilo mogoče obnoviti. Do konca vojne so uspeli utrditi predvsem okrožne forume. V začetku maja 1945 je Ob K KPS imenoval za članici še Jeleno Hočever-Jelko in Mihelco Kokalj-Dragico (prva je delala v OK SKOJ Dravograd, druga v OK SKOJ Maribor) in Praprotnikovo poklical nazaj na Ob K SKOJ za Štajersko, vendar je spremembe prehitel konec vojne.⁵⁸

56 AS 1495, Zbirka gradiva komitejev KPS in odborov OF na Gorenjskem: Poročili Ivana Franka 4. 3. 1945 in 24. 3. 1945 Ob K KPS za Štajersko, a. št. 16304 in 16305; Poročilo Franca Polha 3. 4. 1945 Ob K KPS za Štajersko. Kamniški zbornik VII, str. 250–258; AS 1639, Oblastni komite KPS za Štajersko, šk. 654/VI, Pismo Ivana Franka 20. 2. 1945 Ob K KPS za Štajersko.

57 AS 1495: Zapisnika sej OK KPS Kamnik 19. 4. 1945 in 25. 4. 1945, a. št. 16312 in a. št. 16316; Poročilo Franca Polha 17. 4. 1945 Ob K KPS za Štajersko, a. št. 16311. AS 1639, šk. 654/VI, Dopis Ob K KPS za Štajersko 24. 2. 1945 OK KPS Kamnik.

58 AS 1495, Pismi Ob K KPS za Štajersko 3. 5. 1945 in 5. 5. 1945 OK KPS Kamnik, a. št. 16321 in a. št. 16325.

